PROSTOR

Robert Burton

Anatomie melancholie

Melancholie, námět této rozpravy, se projevuje buď formou sklonu čili dispozice, anebo stavu neboli habitu. Pokud je sklonem, je to melancholie přechodná, která přichází a odchází a provází i sebenepatrnější okamžiky smutku, nouze, nemoci, zmatku, strachu, trápení anebo duševního rozrušení, jakoukoli strast, rozladění či myšlenky vyvolávající stísněnost, otupělost, omrzelost a zmatek v duši, protože vše, co je opakem libosti, radosti, veselosti a potěšení v nás vyvolává protivnost a nechuť. V tomto nejasném a nepravém smyslu pak melancholickým nazýváme toho, kdo je tupý, smutný, zatrpklý, hloupý, osamělý, rozjitřený anebo špatně naložený. Tohoto sklonu k melancholii není prost žádný živý člověk, ani stoik, nikdo není tak moudrý, nikdo tak šťastný, nikdo tak trpělivý, tak ušlechtilý, tak dobrý a tak božský, aby zůstal melancholií nedotčen.

PROSTOR

PROSTOR

Robert Burton

edice Střed

PROSTOR

Robert Burton

Anatomie melancholie

přeložil Miroslav Petříček

PRAHA | 2023

© PROSTOR 2006, 2023
Translation © Miroslav Petříček 2006
Afterword © Karel Thein 2006

ISBN 978-80-7260-569-9

Anatomie melancholie

Co melancholie je, její rozmanité druhy, příčiny, příznaky jakož i její prognostický výklad a různé způsoby léčby ve třech oddílech s příslušnými sekcemi a články odhalena a rozebrána historicky, filozoficky i lékařsky. Sepsal Démokritos Junior a opatřil satirickou předmluvou k celému pojednání.

Obsah

Anatomie melancholie 7
Objasnění frontispisu 11
Démokritos Junior ke své knize 15
Autorův stručný popis melancholie 19
Démokritos Junior svému čtenáři 23
Člověk: příčiny jeho znamenitosti, pádu, bídy a jeho slabostí 167
Sklony, jež se nesprávně chápou jako melancholické, a další nejasnosti 177
Definice melancholie, jméno, její různé typy 181
O postižených částech. Afekce. Typy postižených osob 184
O materii melancholie 188
O druzích čili typech melancholie 191
Příčiny melancholie. Bůh jako příčina 196
Hvězdy jako příčina. Znamení podle fyziognomie, metoposkopie a chiromancie 200
Předmluva [k traktátu o melancholii lásky] 206
Počátek lásky, její předmět, definice a rozčlenění 217
Láska lidská, různá, jako jsou různé její předměty; může být užitečná, příjemná a dobrá 227
Příjemné předměty lásky 233
Důstojné předměty lásky 237
Symptomy neboli znaky melancholie lásky na těle a mysli, a to jak dobré, tak i zlé 246
Prognostické příznaky melancholie lásky 266
Léčba melancholie lásky prací, životosprávou, léky a půstem 273
Náboženská melancholie. Jejím předmětem Bůh; v čem spočívá Jeho krása a kouzlo této melancholie. Postižené části těla, jakož i typy osob 281
Léčení náboženské melancholie 294
České překlady citovaných či parafrázovaných autorů 301
Lékařské a jiné odborné spisy Burtonovy doby a jejich autoři častěji citovaní v přeložených částech Anatomie melancholie 304
Poznámka překladatele a autora českého výboru 308
„Celý svět je šílený“: Sir Robert Burton a jeho Anatomie melancholie 313

Melancholy.

Democritus Abderites.

Solitudo.

Enamorato.

THE ANATOMY OF MELANCHOLY.

What it is. With all the Kindes, causes, Symptomes, Prognostickes & Severall cures of it.

In three Partitions, with their severall Sections, members & subsections.

Philosophically, Medicinally, Historically, opened & cut vp.

By

Democritus Junior.

With a Satyricall Preface, conducing to the following Discourse.

The Sixt Edition, corrected and augmented by the Author.

Omne tulit punctum, qui miscuit vtile dulci.

BIBLIOTHECA REGIA

Hypocondriacus.

Superstitiosus.

Democritus Junior.

Maniacus.

Boreas.

London
Printed & are to be sould by Hen: Crips & Lodo: Lloyd at their Shop in Popes head alley.
C. Le 1652 Blon fe.

Helleborus.

Objasnění frontispisu

Řezbářových scén desatero
objasní ti teď moje pero:

I
Démokrit, stár již, v stínu stromu
na kameni a s knihou k tomu;
kočky, psi, všeliká zvířena
kol něho kruhem je složena;
ty tvory on co anatom si žádá,
černá žluč, kde uvnitř sídlí, bádá.
Nad ním nebeská je báň
a Saturn, melancholie toť pán.

II
Nalevo odtud kraj se zaskví,
Žárlivost kde má svoje panství.

Jeřába, ledňáčka, volavku tu zříš,
dva kohouti vzteklí chystají se v kříž,
dva zuřiví býci razí k útoku,
puzeni vpřed žárem touhy v rozkroku.
To vše jsou symboly; a ty sám v meditaci
zkoumej, co značí vše ta zvěř a ptáci.

III
V řezbě, jež vpravo položena,
Osamělost je znázorněna.
Kočka, pes, jelen, laň tu dřímá,
zajíc i králík v kout se skrývá,
netopýr, sůva v tmavém háji
melancholicky prodlévají.
A jestli snad krásou nezáří,
s výtkou se obrať k řezbáři.

IV
V opačném sloupci, ruce křížem,
Milenec v lásku svou je vhřížen,
s pokleslou hlavou, mlčenlivý,
popěvek komponuje libý;
loutna a knihy kolem nohou
ješitnost znázorniti mohou.
A chceš-li o něm vědět víc,
nuž pohlédni na vlastní líc.

V
Hypochondr je opřen v lokti,
bublavý bol mu v boku soptí,
tlačí mu na svaly i klouby,
trápení s chorobou se snoubí.
Kolem něj z apatyky sklínky,
flakonky, gáza na náčinky.

Toť důsledky Saturnových znaků,
jak svrchu psány na oblaku.

VI
O řadu níže Pověrčivý,
strháván zmatenými civy,
v modlitbách klečí, ruce spíná,
od strachu k naději se kývá,
muka horší vkládá v sebe,
než bys dal za samo nebe.
Jak jenom lituji tě, nebohý!
Kterou jsi zaklet hvězdou z oblohy?

VII
Šílenec, tvář navždy v grimase,
zběsile do všech stran dívá se,
leží, spoutaný v řetězech,
a lomcuje s ním hlučný vztek,
ač neví proč. Tak jen koukej naň,
nablízku jeho obraz chraň:
jak věrná je to podoba!
Vždyť bez rozdílu jste vy dva.

VIII, IX
Níž čemeřice s brutnákem,
dvé rostlin, co je živí zem,
jež melancholickou tíhu hojí,
ztiší bouř, která v duši brojí,
z mozku zažene husté páry,
jež mlží smysly jak zlé čáry.
Když choroba ta započíná,
věz: není lepší medicína.

X

A na závěr i autor sám,
posledním čtvercem rámován,
též vypodobněn v odění,
v němž dá se světu k nazření.
Mysl nepojmeš do nárysu,
jak hádat můžeš z jeho spisu.
Ješitnost ani marná pýcha
(ač mnoho jiných pro ně vzdychá)
nejsou příčinou portrétu:
jen tiskař chtěl ho míti tu.
Nuž vystříhej se jízlivosti,
posměšků, urážek či zlosti,
neb co od tebe shledá k sobě,
naroveň bude činit tobě.
Pohleď jen a dívej se v ty rysy:
jak on ti libý, on tě oblíbí si.
Já nyní – v jeho zastoupení –
pokynu ti už k rozloučení.

Démokritos Junior ke své knize

Nuže tedy, kniho má, vpřed kráčej, snad řku i šťastná,
pakliže dá ti štěstí den, jeho sluneční záře.
Po zemi širokoplecé se dej, kudy povedou cesty,
nápodobu ducha toho, jenž stvořil tě, v úkol si stanov.
Kdo vprostřed Charitek dlí, kdo myslí je zasvěcen Múzám,
vlídně ho pozdrav, má-li se tobě čtenářem stát.
Vyhledej vísky i města i mohutné paláce králů,
mírně a v úctě se skloň a zubův nikterak neceň.
Pokud vznešený šlechtic či mohutný hrdina vojů
zamíří k tobě, jen dovol, ať v řádkách může si číst;
vždyť i šlechtic ctný a udatný ve válce rek
úlevu, klid i smích a potěchu sobě si žádá.
Pakli snad Cicero jakýs anebo sám strohý Cato,
ministr anebo soudce zatouží do tebe vhlédnout,
chvěj se, k zemi hned padni a v pouhé nic se hned
proměň:

orel pod nebeskou klenbou nikdy neloví mouchy.
Nechce takový člověk čas svůj tráviti řečmi
a ty též nechtěj s ním být; tvůj čtenář mně bude roven.
Pokud vážená paní, šlechtična, matrona mocná
náhodou cestu ti zkříží, nuže – naleznou mnohé,
co spíš popudí, pak ale též, co zaujme, zláká;
nechtíce budou tě číst a přece z vlastní jen vůle.
Jestliže půvabná panna poctí dotykem svým
listoví stránek tvých, nuž stav se laskavě, vlídně,
chovajíc v paměti své, že taktéž odstavce skrýváš,
které vyhradit dlužno očím znalejším světa.
Pokud zkušená děva aneb rozverná žena
hledá si hru, nuž rozevři sebe a uzmout se nechej,
pravíc: kéž by jen můj pán, jenž miluje tyhle,
mohl právě tu být a na jejich půvaby patřit.
Jestliže neznámý kdos či známý z hábitů školských,
filozof, kazatel, právník, jenž od řečí oprostil sebe,
nahlédnuv do tě, odhalí výklady nesprávné, lživé,
řekni: Poshov jen autoru! Mnohé chtěl škrtnout,
o čem předem již věděl, že nelibě neseno bude.
Pokud muž jatý láskou či povahy melancholické,
ať už dvořan či měšťan či udatný důstojník vojska
přistoupí k tobě, to svěř mu všechno, co v sobě chováš:
doufati lze, že mnohé tu nalezne výstižně psáno.
Čeho se varovat, co sobě hledat, čemu se vyhnout –
o tom ho výklady tvoje mohou poučit zšíře.
Upne zraky li své na tě medicus, tehdy se spřátel
slušně, leč obezřetně, kroť se, leč nebraň se příliš:
snad i on na tvých stránkách najde si cosi,
co mu k prospěchu bude a užitek přinese značný.
Pokud zchytralý právník do stránky zabodne prst, tu
pryč! pryč! apage! vale! Já nechci s vámi nic míti!
Leda snad – je-li ten muž ne úskoků znalý, leč práva,
tehdy nechať se začte, snad též se poučit může.

Pokud kýs učenec vlídný začne si ve spise říkat,
dovol mu přečíst si všechno, co se mu zlíbí; on rád se
poučí o tom, co neví, laskavě přehlédne chyby,
naopak pochválí rád, cokoli přesně je psáno.
Přijde-li podřadný rétor sentence hledat si v textu,
citáty pro všechny pády snadno by po ruce měl,
co libě na jazyk splynou, tu ihned zavři se, kniho:
zde jsou železná slova, co zjemnělý žaloudek dráždí.
Pokud plebejský básník, snaživě tepaje verše,
přijde, tu povol; zde mnohé smyšlené příběhy najde.
Jsme ze stejného zrna: mnou také neproudí božský
dech a nadání nemám velkomluvného Vata.
Když tě zaskočí lektor, cenzor, recenzent, kritik,
celá ta zběsilá banda, co u huby slina jim pění,
sama zjež hřbet a zavrč, a hle, ten zuřivý houfec
ihned začne se tenčit, trapičů ubude tobě.
Jestli tupý však dav pozdvihne křik proti tobě,
tu se jen obrať a zmiz a odporu odepři poctu;
jen ať huláká vhrdlo a hlasitě hýká jak osli –
stav se hluchou, vždyť těmhle nemůžeš líbit se nikdy.
Pokud však purista cudný, veřejné mravnosti strážce,
začne zkoumat tvé žerty, hříčky, dvojsmysly, vtípky,
že prý lascivní jsou, tu řekni, lascivní Múza
celuje pána mého, leč slušná je, zvážíš-li kontext,
a nadto: autorův život je zcela nezdoby prost.
Jestli nějaký buran, analfabetický hrubec
zkusí luka tvá plenit, to na útěk ihned ho zažeň,
každý choroš a houbu odvrhni od sebe pryč.
K čemu mně houby? Ten vidlák jen ať sám si je žmoulá.
Přec však nevlídná nebuď a širokou nabízej náruč,
vítán buď tenhle i onen, ať zblízka přišel či zdáli,
příchozí prostý i slavný, a zvlášť když doma tě hostí,
ať už schvaluje všechno anebo výhrady vyřkne.
Pokud jakousi vadu na tobě on totiž shledá,

dovolí mně tou výtkou jistějším kráčeti krokem.
Pokud pronese chválu, netřeba do nebe chválit;
stačí, když proti každé vadě postaví přednost.
Nuž tedy, s těmito slovy a radami vyšlu tě nyní
na tvoji budoucí pouť. Mějž mnoho štěstí – a sbohem.

Autorův stručný popis melancholie

Διαλογικῶς

Když procházím se zcela sám,
nad směskou věcí zadumán,
když ve vzduchu si stavím hrady
bez lítostí a bez obavy
a v libých představách čas plyne,
tu pravím, že se jak řeka řine.
    Melancholii nejhezčí
    žádná jiná slast nepředčí.
Když o samotě ležím, bdím,
své chyby v duchu procházím,
pak tyranií, mocí zlou
mne strach a lítost posednou
a čas se belhá, rozkolíbán:
pravím, že se sotva hýbá.
    Melancholii nejtěžší
    žádný žal rmutem nepředčí.

Když skutky v duchu načrtávám,
libůstkám se pochechtávám,
u říčky či lesních hájů
nezřen, neslyšen si hraju,
pro mou duši to vše věstí
blaho nejvyššího štěstí.
Melancholii nejhezčí
žádná jiná slast nepředčí.

Když sám si ležím, sedím, chodím,
smutky, trýzněmi se brodím,
z temných doupat volám steny,
obklopen jsa Furiemi,
tisíc trápení mou duši
pevně, nelítostně zkruší.
Melancholii nejtěžší
žádný žal rmutem nepředčí.
Ach, zdá se mi, že slyším, vidím
paláce, libou melodii,
města a hrady, krásné zpěvy,
půvabné dámy se mi zjeví!
Celičký svět a jeho krásy
patří jen mně na všechny časy.
Melancholii nejhezčí
žádná jiná slast nepředčí.
Ach, zdá se mi, že slyším, vidím
skřety a duchy, pidilidi,
medvědy s useknutou hlavou,
stvůry, co v dštivé tůni plavou,
nářek a steny: srdce buší
a strachy svírají mou duši.
Melancholii nejtěžší
žádný žal rmutem nepředčí.

Tu dvořím se, tu líbám rty,
svou milou svírám v objetí,
mé smysly rozmarně si hrají
a já se cítím jako v ráji.
Fantazie mne vznítí znova:
neustále jsem zamilován!
Melancholii nejhezčí
žádná jiná slast nepředčí.

Vzpomenuv na vzlyky, slzy
vinou lásky, jak mne mrzí
ty ataky žárlivosti,
touhy, bolu, nespavosti!
Pozdě však! Nad lásky cit
nic nemá tak ostrý břit.
Melancholii nejtěžší
žádný žal rmutem nepředčí.
Druzi moji, jděte pryč.
Chci sám býti, v zámku klíč,
uzavřen jen s myšlenkami
v soukromí za závorami.
Pro mne žádný drahokam
nepřekoná býti sám.
Melancholii nejhezčí
žádná jiná slast nepředčí.
Samota! To moje hoře!
Jak když obluda v temné noře,
ač vystrašená svitem dne,
tuší, že brzy zahyne,
a zděsí se tmy, i já mám strach
a již nyní se cítím na márách.
Melancholii nejtěžší
žádný žal rmutem nepředčí.

S králem světa bych neměnil.
Jsem uchvácen! Ach, jaký cíl
si ještě klást? Co víc než smích
a život v hříčkách příjemných
si přát? Mne nechte s pokojem!
Vždyť veselý a šťastný jsem!
Melancholii nejhezčí
žádná jiná slast nepředčí.

Ach, být raději vězněm za mřížemi,
nejubožejším mezi všemi
žebrákem vprostřed neštěstí,
jen zbavit se těhle bolestí!
Jsem zoufalý až na sám doraz,
podej mi jed či nůž či provaz!
Melancholii nejtěžší
žádný žal rmutem nepředčí.

Démokritos Junior svému čtenáři

Jak míním, laskavý čtenáři, jsi jistě velmi zvědav, co je to za kašpara či herce, jenž se tak drze vetřel do tohoto obecného divadla před zraky celého světa a osobuje si jméno jiného člověka; jistě si tedy kladeš otázku, odkud přichází, proč tak činí a zda má co říci. Mohl bych jako Seneca říci: *Primum si noluero, non respondebo, quis coacturus est?* Narodil jsem se jako svobodný člověk a sám se mohu rozhodnout, zda odpovím; vždyť kdo by mne mohl nutit? A pokud jsem vyzván, mohu také odpovědět jako onen Egypťan v Plútarchovi, když se ho jakýsi zvědavec ptal, co má ve svém košíku, *quum vides velatam, quid inquiris in rem absconditam?* Proto je zakrytý, aby nikdo nevěděl, co je v něm. Nepátrej po tom, co je skryto; jestliže ti obsah přináší radost „a je-li ti k nějakému užitku, mysli si třeba, že autorem je muž na Měsíci"; nepřeji si, aby se vědělo, kdo jsem. Ale abych tě alespoň nějak uspokojil, což je beztak víc, než se sám cítím povinován učinit, vyložím důvod jak

onoho převzatého jména, tak i názvu a námětu. Nejprve tedy k Démokritovi: nechť se nikdo nenechá tímto jménem oklamat a nečeká nějaký paskvil, satiru, směšné pojednání (jak bych asi i já sám mínil), hlubokomyslný traktát či paradox zemského pohybu, nekonečných světů, *in infinito vacuo, ex fortuita atomorum collisione*, v nekonečném prázdnu, jejichž příčinou je náhodná srážka slunečního prachu, jak tvrdil Démokritos a po něm Epikúros, stejně jako jejich starý mistr Leukippos, což pak znovu oživil Koperník, Bruno a někteří další. Ostatně, jak poznamenává Gellius, vždy bylo běžné „i u pozdějších autorů a podvodníků, že pod jménem tak vznešeného filozofa, jako byl Démokritos, šířili mnohé absurdní a nejapné výmysly, aby si zjednali důvěru a domohli se větší vážnosti", což je běžným obyčejem tvůrců uměleckých děl, o kterých se říká: *novo qui marmori ascribunt Praxitelen suo*, totiž že novou sochu podepisují jménem Praxitelovým. To však, můj čtenáři, zajisté není mým úmyslem.

Non hic Centauros, non Gorgona, Harpyasque
Invenies, dominem pagina nostra sapit.

Zde nenalezneš Kentaury, ni Gorgony či Harpyje,
Námětem těchto stran je člověk, lidský rod.
(Martialis 10, 4, v. 9–10)

Ty sám jsi látkou mého pojednání.

Quicquid agunt homines, votum, timor, ira, voluptas,
Gaudia, discursus, nostri farrago libelli.

Všechno, co dělají lidé, jich přání, strachy a hněvy,
rozkoše, radosti, sháňky, je náplní knížečky naší.
(Juvenalis, *Saturae*,* I, v. 85–88)

Nepomýšlím tedy na to, že bych používal jména Demokritus Chistianus jinak než jak Mercurius Gallobelgicus, Mercurius Britannicus užívají jména Merkurova, i když tu jsou i jiné příčiny, proč na sebe beru tuto masku, a rovněž i určité zvláštní zřetele, jež však nemohu vyjevit dřív, dokud nepodám stručnou charakteristiku tohoto našeho Démokrita, dokud neřeknu, kdo to byl, a nevylíčím ve stručnosti jeho život.

Démokritos, jak o něm mluví Hippokratés a Laertius, byl malý a churavý muž, svou přirozeností nadmíru melancholický, jenž se ve stáří stranil společnosti a oddával se hojně samotě; tento ve své době slavný filozof byl stejného věku se Sokratem a i on se nakonec cele věnoval bádání a životu v ústraní: sepsal mnoho výtečných děl a byl velkým znalcem božských věcí podle toho, jak se tehdy božské chápalo, vyznal se v lékařském umění, byl politikem a znamenitým matematikem, jak o tom svědčí nejen jeho *Diakosmos*, ale i všechna jeho díla ostatní. Měl rovněž zálibu v hospodářské nauce, jak říká Columella, a často jej uvádí také Constantinus a jiní, kdo se hospodářstvím zabývají. Znal přirozenosti a rozdíly všech zvířat, rostlin, ryb a ptáků a, jak tvrdí někteří, rozuměl jejich hlasu a zpěvu. Jedním slovem, byl to *omnifariam doctus*, univerzální učenec a velký badatel; mnozí se zmiňují o tom, že se ve stáří dobrovolně oslepil, aby mohl lépe hloubat, a přesto viděl víc než celé Řecko; psal o všech námětech, *nihil in toto opificio naturae, de quo non scripsit*, nebylo v celé přírodě nic, o čem by nepsal. Byl to muž pronikavého ducha a hlubokého vzdělání; aby nabyl lepšího vědění, odebral se v mládí do Egypta a Athén a zde rozmlouval s učenci, z nichž „jedněmi byl obdivován, jiní jím pohrdali". Po životě stráveném na cestách se usadil v thrácké Abdéře a působil tu jako zákonodárce anebo, jak říkají jiní, jako archivář či syndikus; podle jiných zpráv se v tomto městě narodil a byl v něm vychován. Ale ať už je tomu jakkoli, žil v zahradě na předměstí, plně oddán svému studiu a životu v ústraní. „Někdy se ale vydával k přístavu a srdečně

se smál mnoha směšnostem, které tady spatřil.“ Takový muž byl tedy Démokritos.

Co to však má společného se mnou a jakým právem si osvojuji jeho způsoby? Doznávám, že kdybych se s ním na základě již řečeného srovnával, byla by to opovážlivost a nadutost. Nemám v úmyslu předstírat nějakou podobnost, *antistat mihi millibus trecentis*, předčí mne tisícerými způsoby, *parvus sum, nullus sum, altum nec spiro, nec spero*, jsem malý a nepatrný, mé touhy a naděje nejsou ve výšinách. O sobě však mohu říci – a doufám, že bez toho, abych byl podezírán z vyvyšování či předstírání –, že jsem žil tichým, usedlým, osamělým životem v ústraní *mihi et musis*, oddán sobě a svému studiu, na univerzitě téměř stejně tak dlouho jako Xenokratés v Athénách, *ad senectam fere*, až do stáří, a stejně jako on se učil moudrosti a většinu času prožil uzavřen ve své pracovně. Vzdělával jsem se totiž v nejznamenitější koleji v celé Evropě, *augustissimo collegio*, a skoro jako Jovius se mohu chlubit: *in ea luce domicilii Vaticani, totius orbis celeberrimi, per 37 annos multa opportunaque didici*, to jest po 37 let jsem hojně užíval příležitosti ke studiu ve světoznámé knihovně ve Vatikáně; třicet let jsem strávil (a měl k ruce právě tak dobré knihovny jako Xenokratés) jako učenec, a proto bych byl nerad, kdybych žil životem trubce a ukázal se být neužitečným a nedůstojným údem takto učené a vznešené společnosti, anebo kdybych napsal něco, co by nějak nebylo ke cti tomuto královskému a znamenitému zařízení. Něco jsem vykonal; ale ačkoliv jsem povoláním teolog, přece *turbine raptus ingenii*, můj příliš prudký duch, jak se říká, moje nestálá a neklidná mysl ve mně vzbudila velkou touhu dozvědět se trochu od všeho (aniž bych v čemkoli byl schopen nabýt obratnosti), být *aliquiis in omnibus, nullus in singulis*, někým ve všem a nikým v jednotlivostech, jak radí již Platón, s nímž souhlasí i Lipsius, který pak doporučuje, aby si každý „zvídavý člověk dobře vtiskl do své mysli, že nemá být otrokem jedné vědy anebo se výlučně zabývat jediným předmětem, jak to činí většina, nýbrž toulat se kolem, být *centum*

puer artium, služebníkem sta umění, mít své veslo v každé lodi, ochutnat z každého talíře a okusit z každé číše", což, jak tvrdí Montaigne, velmi dobře uměl jeho učený krajan Adrian Turnebus i Aristotelés. Tato těkavá nátura, která mne ale nedovedla tak daleko jako jeho, je mi vlastní odjakživa; a jako pobíhající kokršpaněl, jenž štěká na každého ptáka, kterého spatří, takže zapomene svůj cíl, jsem se honil za vším jiným, než jsem měl, takže si se Senekou mohu teď stejně jako skromný Gesner povzdechnout *qui ubique est, nusquam est*, ten, kdo je všude, není nikde; pročetl jsem mnoho knih, ale bez valného užitku, protože mi chyběla dobrá metoda; zmaten jsem v našich knihovnách zakopával o nejrůznější autory, ale nevyneslo mi to téměř nic, protože mi chyběla dovednost, pořádek, paměť a soud. Cestoval jsem jenom prstem po mapě a pohlednicích, v nichž se svobodně toulaly mé nespoutané myšlenky, neboť mým největším potěšením bylo studium kosmografie. Pánem mého zrození byl kulminující Saturn; Mars, jenž především určuje přirozené vlohy, byl v částečné konjunkci s mým ascendentem, přičemž obě planety byly v příznivém položení ve svých domech. Nejsem chudý, nejsem však ani bohatý; *nihil est, nihil deest*, mám málo, nechybí mi nic; všechny mé poklady spočívají ve věži Minervině. Protože jsem nikdy nezastával nějaký důležitější úřad, nikomu nic nedlužím; dík vznešeným a velkorysým patronům mám (*laus Deo*) z čeho žít, i když stále přebývám v koleji jako Démokritos ve své zahradě a vedu mnišský život, *ipse mihi theatrum*, skýtaje dostatečné divadlo sám sobě, stranou zmatků a vřavy světa, *et tanquam in specula positus*, a jakoby na vyvýšené pozorovatelně (jak kdosi řekl), podobný onomu moudrému stoikovi, jenž jediným pohledem obsáhnul všechny věky, včetně dnešního, *Stoicus sapiens, omnia saecula, praeterita praesentiaque videns, uno velut intuitu*. Slyším a vidím, co se děje v cizině, jak jiní pobíhají, honí se, sváří a plahočí u dvora i na venkově, stranou tahanic a soudů, *aulae vanitatem, fori ambitionem, ridere mecum soleo*, směji se marnostem dvora i pletichám veřejného

života, směji se všemu; neboť se nemusím strachovat, že se nějaká moje pře zvrtne, má loď ztroskotá, úroda se zničí, skot zhyne a obchod se nezdaří, nemám totiž ani ženu, ani zdárné či nezdárné děti, o něž bych se musel starat. Jsem pouhým pozorovatelem lidských osudů a příhod, a proto se mi zdá, jako by všichni hráli přede mnou své úlohy na nějakém z našich divadel. Každý den slýchám nové novinky a běžné zvěsti o válce, morech, požárech, záplavách, krádežích, vraždách, masakrech, meteorech, kometách, přízracích, znameních, zjeveních, o dobytých a obležených městech ve Francii, Německu, Turecku, Persii, Polsku atd., o sbírání vojska a přípravách a podobných věcech, které tato bouřlivá doba přináší, o vybojovaných bitvách, o tolika a tolika povražděných, o monomachiích, ztroskotáních na moři, pirátstvích a námořních bojích, o míru, ligách, úkladech a nových voláních do zbraně. Den co den doléhá k našim uším zmatený příval přísah, přání, žalob, ediktů, petic, procesů, žádostí, zákonů, proklamací, stížností a křivd. Každý den nové knihy, brožury, letáky, příběhy, celé katalogy svazků všeho druhu, nové paradoxy, nové názory, schizmata, hereze, náboženské a filozofické sváry atd. Jedna vlna přinese svatby, bály, maškarády, jubilea, poselstva, klání a turnaje, triumfy, holdy, soupeření a hry, pak, jako by se proměnila scéna, přinese jiná zrady, podvody, zlodějny, obrovská darebáctví všeho druhu, pohřby, smrti vládců, nové objevy, výpravy; jednou něco tragického, jindy zas samé komedie. Dnes se dozvídáme, kdo se stal šlechticem a důstojníkem, zítra se dozvíme, kdo z mocných byl sesazen, a pak zas, komu se dostalo poct; jeden je propuštěn, druhý uvězněn, jeden nakupuje, druhý přichází na mizinu; tenhle vzkvétá, druhý krachuje; nejdřív je nadbytek, a potom zas přijde nouze a hlad; jeden běží, jiný jede na koni, pře se, směje, pláče atd. Den co den slýchám takové soukromé i veřejné novinky; uprostřed tohoto lesku a bídy světa, obklopen veselím, pýchou, zmatkem a starostmi, prostotou a lotrovstvím; jemností, lumpárnou, upřímností a pevností, které se spolu stále

mísí a střídají, plahočím se životem *privus privatus*, stranou ve svém ústraní; jak jsem žil vždycky, žiju i teď, *statu quo prius*, zůstaven své samotě a svým vlastním domácím starostem: jen někdy, *ne quid mentiar*, abych nelhal, stejně jako Diogenés přicházel do města a Démokritos do přístavu pozorovat, co je nového, starám se o své rozptýlení a projdu se kolem, abych pozoroval svět, ale pak se nemohu zdržet, abych přitom neučinil pár pozorování, *non tam sagax observator, ac simplex recitator*, ač nikoli po způsobu bystrého postřehu, jako spíše prostého konstatování; a nikoli jako ti, kdo se všemu vysmívají a posmívají, nýbrž se smíšeným pocitem.

Bilem saepe, jocum vestri movere tumultus.

Řádění k hněvu mě podnítilo a často též k žertu.
(Horatius, *Epistulae*,* I, 19, v. 20)

Často jsem se smál a posmíval s Lúkiánem, satiricky káral s Menippem, naříkal s Hérakleitem a jindy jsem zase byl *petulanti splene cachinno*, uštěpačnou náladou pohnut k hlasitému smíchu a *uere bilis jecur*, játra mi zaplavila žluč, když jsem viděl nepravosti, které nemohu napravit. Avšak neskrývám se pod jménem Démokritovým, abych v takových případech zastřel svůj soucit, nýbrž abych nepoznán měl více volnosti a svobody řeči, anebo – když už to chcete vědět – právě z toho důvodu, který Hippokratés obšírně vysvětluje ve svém *Listu Damagetovi*, ve kterém vypráví, jak jednou navštívil Démokrita a zastihl jej v jeho zahradě před branami Abdér pod stinným loubím s knihou na kolenou, když se zde věnoval svému bádání, pilně psal a čas od času si vyšel na procházku. Námětem jeho knihy byla melancholie a šílenství; kolem něho ležely mrtvoly mnoha zvířat, která otevřel a podrobil anatomickému zkoumání; nikoli však proto, že by pohrdal božími tvory, jak pravil Hippokratovi, nýbrž protože chtěl nalézt sídlo oné *atra bilis*

neboli melancholie, zjistit, odkud se bere a jak vzniká v lidských tělech, a to za tím účelem, aby ji mohl lépe léčit sám v sobě a prostřednictvím svých spisů a pozorování učit jiné, jak se jí bránit a vyhýbat. Znamenitý záměr, jejž Hippokratés sám velmi chválil a který se zde jako Démokritos Junior odvažuji napodobit; a poněvadž Démokritovo dílo zůstalo nedokončeno a dnes je dokonce ztraceno, chci v tomto pojednání *quasi succenturiator Democriti*, jako Démokritův zástupce, tento záměr znovu oživit, provést a završit.

Proto tedy používám jeho jména. Pokud však název díla a jeho věnování stále vzbuzuje vaše pochyby a jestliže by dostatečným ospravedlněním bylo, kdybych obviňoval jiné, mohl bych uvést mnoho vážných pojednání, dokonce kázání, která na své titulní stránce nesou jména ještě podivnější. Tak se to dnes dělá, že se knize předešle fantastický titul, má-li se prodávat; stejně totiž jako skřivani se slétají na vějičku, zastaví se před ní i mnozí marniví čtenáři a budou na ni civět jako pošetilí chodci na levnou malůvku v obchodě, když předtím rozumné dílo neuznali za hodna pohledu. Je pravda, jak poznamenává Scaliger, že „nic tak nepřitahuje čtenáře jako nevídaný a neslýchaný námět, který se pak prodává lépe než kdejaká skurilní písemnost", *tum maxime cum novitas excitat palatum*, tím spíše, má-li to příchuť nějaké novinky. „Mnozí lidé," praví Gellius, „jsou nadmíru důmyslní ve svých nadpisech", že jsou schopni (jak Plinius cituje ze Seneky) „přimět, aby se zastavil, i toho, kdo se ve spěchu vydal shánět porodní bábu ke své dceři, jež se právě chystá slehnout". Já mám však pro to, co jsem udělal, velmi úctyhodné vzory: uvedu jen jeden za všechny jiné, totiž Anthonia Zaru, *Pap. Episc.*, a jeho *Anatomii důvtipu* ve čtyřech oddílech, článcích, pododdílech atd., kterou si každý může přečíst v našich knihovnách.

Má-li však kdokoli námitky proti látce anebo způsobu, jímž své téma pojednávám, a jestliže chce, abych jedno i druhé zdůvodnil, mohu podat i víc než jeden důvod. Píši o melancholii, abych se tímto svým zaměstnáváním melancholii vyhnul.

Neboť není větší příčiny melancholie než nečinnost a „není na ni lepšího léku než zaměstnání", jak tvrdí Rhazes; a jakkoli platí, že *stultus labor est ineptiarum*, totiž že je k ničemu zaměstnávat se hloupostmi, dopřejme sluchu božskému Senekovi: lépe *aliud agere quam nihil*, lépe je dělat cokoli než nic. Psal jsem tedy a zaměstnával se věcmi prázdnými, *otiosaque diligentia ut vitarem torporem feriandi*, abych utekl před nudou zahálčivosti, jak praví Vectius v *Macrobiovi*, *atque otium in utile verterem negotium*, abych prázdné chvíle proměnil v cosi užitečného.

Simul et jucunda et idonea dicere vitae,
Lectorem delectando simul atque monendo.

Buď prospět svým čtenářům, nebo je bavit
nebo též s příjemným hlásat, co prožívat vhodno.
(Horatius, *De arte poetica*,* v. 334)

Za tímto účelem píši jako ti, kdo podle Lúkiána „recitují stromům a deklamují sloupům, ježto jim chybí posluchači": jak bystře prohlašuje Paulus Aegineta, „nikoli proto, že by něco bylo neznámé anebo opomenuté, ale abych se sám cvičil", což je cesta, která by byla ku prospěchu mnohým, jak po stránce tělesné, tak pokud jde o jejich duši, anebo snad i jako jiní proto, abych dosáhl slávy a vyvýšil se (*scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter*: tvé vědění je ničím, pokud druhý neví, že víš). Spíše se tedy kloním k názoru Thúkýdida: „Vědět něco a neříci to je totéž jako nevědět." Když jsem se poprvé chopil tohoto úkolu, *et quod ait ille, impellente genio negotium suscepi*, a jak kdosi řekl, dal jsem se do práce z nějakého vnitřního popudu, bylo mým úmyslem *vel ut lenirem animum scribendo*, psaním ulehčit své mysli; protože jsem měl *gravidum cor, foedum caput*, tíži v srdci a nějaký hnis v hlavě, jehož jsem se velmi chtěl zbavit, a nedokázal jsem si vymyslet žádný příhodnější způsob jeho odstranění. Ostatně jsem se ani nemohl bránit, poněvadž

člověk se musí poškrábat tam, kde má bolest, *ubi dolor, ibi digitus*. Ne málo mne postihla tato choroba, anebo mám snad říci: má paní Melancholie, moje Egeria, anebo můj zlý génius, *malus genius*? Pročež jako ten, koho kousl škorpion, vyháním hřebík hřebíkem, *clavum clavo*, stejné stejným, jednu strast mírním jinou, zahálku nečinností, *ut ex vipera theriacum*, připravuji protijed z toho, co je první příčinou mé nemoci. Jsem jako ten, o němž Felix Plater říká, že si myslel, že má v břiše Aristofanovy žáby a pořád volal *brekeke, kvák, kvák*, pročež sedm let studoval lékařské umění a procestoval větší část Evropy, aby si od tohoto neduhu odpomohl. Proto abych pomohl sám sobě, pročetl jsem tolik lékařů, kolik jich naše knihovny mohou poskytnout a kolik mi jich mohli mí přátelé zapůjčit, a proto jsem se věnoval této namáhavé práci. A proč ne? Cardanus přiznává, že svou knihu *De consolatione* napsal po smrti svého syna, aby se utěšil; taktéž Cicero píše o stejné věci a s podobným záměrem po smrti své dcery, pokud je ovšem ono dílo jeho a nějaký podvodník si nepřivlastnil jeho jméno, jak se domnívá Lipsius. Já sám snad mohu spolu se Sallustiem Crispem říci: „To, co jiní slyšeli anebo o čem četli, já prožil a ozkoušel; oni získali své vědění z knih, já tím, že jsem žil melancholií." *Experto crede Roberto*, jak říká přísloví, věř, Roberte, těm, kdo znají. Mám co říci na základě své zkušenosti, *aerumnabilis experientia me docuit*, učila mne bolestná zkušenost a chtěl bych, jak praví básník, ze soucitu pomáhat druhým, *Haud ignara mali miseris succurrere disco*; jako ona ctnostná dáma, která sama měla lepru, a proto „vynaložila celé své dědictví na to, aby postavila špitál pro ty, kdo jsou stiženi leprou", i já chci vynaložit všechen svůj čas i své vědění, které jsou mým největším majetkem, k obecnému prospěchu všech.

Budiž, ale potom by si někdo mohl myslet, že to je *actum agere*, zbytečná práce, *cramben bis coctam apponere*, totéž stále znovu, jen jinými slovy. Ale k jakému účelu? „Nic z toho, co je dobře řečeno, nesmí být opomenuto," jak v podobné věci soudil Lúkiános.

Kolik znamenitých lékařů sepsalo celé svazky a učená pojednání na toto téma! Nic nového tedy; to, co mám, je ukradeno jiným, *Dicitque mihi mea pagina, fur es*, má stránka na mne volá: jsi zloděj! Jestliže by byl pravdivý verdikt Synesiův, totiž že „je větší hanebnost krást mrtvým jejich práci než jejich šaty", co by se pak stalo s většinou spisovatelů? Zdvihám svou ruku na lavici obžalovaných spolu s jinými, přiznávám se ke zločinu, *habes confitentem reum*, a rád vidím, jsem-li tištěn spolu s jinými. Je to tak: *tenet insanabile multos scribendi cacoethes*, mnohé svrbí jejich literární kůže, a jak seznal jistý mudrc, „sepisování knih nebere žádného konce", zejména v této škrabalské době, „knih, jejichž počtu se nedopočítáš", jak se vyjádřil jiný důstojný muž, kdy se šmahem obléhají tiskárny a každý má zálusk na to, aby se projevil, poněvadž touží po slávě a cti (*scribimus indocti doctique*, píšeme, ať učení či neučení), každý píše o všem a látku vyškrabuje odevšud. „Zachváceni tímto prahnutím po slávě, *etiam mediis in morbis*", dokonce i uprostřed nemoci, škodíce svému zdraví a sotva schopni udržet pero v prstech, musejí něco povědět „a získat si jméno", jak praví Scaliger, „byť by to vedlo k pádu a zkáze mnoha jiných". Chtějí být počítáni mezi spisovatele, *scriptores ut salutentur*, oslovováni jako autoři, pokládáni za mnohoučené polyhistory *apud imperitum vulgus,* neznalým davem, *ob ventoase nomen artis*, aby si za svůj bezcenný talent získali nějaké jméno a vybudovali své papírové království: *nulla spe quaestus sed ampla famae*, aniž doufají v zisk, nýbrž ve slávu v této bezhlavé a ctibažné době, *nunc ut est saeculum, inter immaturam eruditionem, ambitiosum et praeceps* (tak soudí Scaliger); a ti, kdo sotva slyší, *vix auditores*, se musí stát mistry a učiteli ještě dřív, než jsou schopni a mocni naslouchání. Vrhají se do vší učenosti, *togatam, armatam*, občanské i vojenské, do spisů božských i lidských, kutají ve všemožných odkazech a pamfletech, hledajíce pozoruhodnosti, stejně jako se naši obchodníci pídí po zboží v cizích přístavech, píší celé svazky, *cum non sint re vera doctiores, sed loquaciores*, ač kvůli tomu nejsou většími učenci, leda žvanily. Obyčejně usilují

o veřejné dobro, ale jak poznamenává Gesner, pohání je toliko pýcha a marnivost; nic nového, nic hodné pozornosti, nýbrž stále jen to samé jinými slovy. *Ne feriarentur fortasse typographi, vel ideo scribendum est aliquid ut se vixisse testentur*, musí psát, aby zaměstnávali tiskaře anebo aby alespoň dokázali, že žijí. Jako lékárníci vyrábíme každý den nové směsi, přeléváme jednu nádobu do druhé a jako kdysi Římané plenili města po celém světě, aby vyparádili svůj špatně položený Řím, my sbíráme smetanu vtipu druhých, vybíráme nejhezčí květiny z jejich pěstěných zahrad, abychom vylepšili naše neplodné pozemky. *Castrant alios ut libros suos per se graciles alieno adipe suffarciant*: prokládají své hubené svazky tukem z jiných knih, jak se právem hněvá Jovius. *Ineruditi fures*, nevzdělaní zloději. Všichni jakož i teď já nacházejí chyby, a přitom se proviňují sami, *trium literarum homines*, všichni jsou pobertové; vykrádají staré autory, aby něčím vycpali své nové komentáře, probírají se Enniovým hnojem anebo jako já Démokritovými odpadky. A tak se potom stává, „že nejen knihovny a obchody jsou přecpané našimi stuchlými papíry, ale i naše noční stolky a záchody"; *scribunt carmina quae legunt cacantes*; ukládají na ně paštiky, balí do nich koření a chrání pečené maso, aby se nespálilo. „U nás ve Francii," praví Scaliger, „může psát každý, ale jen málo je těch, kdo jsou toho schopni. Dříve byli soudní učenci chloubou vědění, zatímco dnes vznešené vědy prží ubozí a nevzdělaní písalci", kteří píší buď z nafoukanosti, nouze a aby se dostali k penězům, anebo jako příživníci, aby se lichocením vnutili do přízně velkých mužů, plodí *burras, quisquiliasque ineptiasque*, hlouposti, neřádstvo a nejapnosti. „Mezi tisícovkou autorů sotva najdete jednoho, jehož četbou spíše zmoudříte než sebe zkazíte", *quibus inficitur potius, quam perficitur*, který své čtenáře spíše zdokonalí, než nakazí.

Qui talia legit,
Quid didicit tandem, quid scit nisi somnia, nugas?